

Maróthy Szilvia

BTK Irodalomtudományi Intézet

mthy.szilvi@gmail.com

Olivier Le Deuff. *Digital Humanities: History and Development*. Information Systems, Web and Pervasive Computing Series, Intellectual Technologies Set 4. London: Wiley-ISTE, 2018. ISBN 9781786300164, 9781119308195. xvi, 150 oldal. <https://doi.org/10.1002/9781119308195>

Olivier Le Deuff *Digital Humanities: History and Development* című kötete a digitális bölcsészet önértelmező, önnön hagyományát kereső munkái sorába illeszkedik. A szerző már a bevezetőben leszögezi, hogy nem a digitális bölcsészet átfogó történetét, vagy geneziséét kívánja megírni, hanem annak összetettebb történeti beágyazottságára reflektál. A digitális bölcsészet „hosszú történetét” (ix), annak fontos állomásait vizsgálja példákon keresztül, melyek szerencsés módon olykor az angolszász szakirodalmon túlról, francia, olasz, német nyelvterületről érkeznek. A megközelítés a hazai szakirodalomban sem egyedülálló, legutóbb például Kokas Károly, Horváth Iván, illetve Z. Karvalics László mutatta be egy-egy cikkében, az időben meddig nyúlhatnak vissza a ma digitális bölcsészet ernyőfogalma alá került kutatások, metodológiák.¹

A „pre-digitális bölcsészet” történetének bemutatása nem tét nélküli. Kiemelt célja, hogy bebizonyítsa a diszciplína kialakulása, főbb irányai korántsem előzmény nélküliek, így ezek nem hagyhatók figyelmen kívül. (xii.) Köztudott, hogy a 2004-ben a *Companion...*² óta széles körben elterjedté vált *digital humanities*, digitális bölcsészet nem csupán egy diszciplínát jelölő fogalommá vált, hanem olyan kulcsfogalommá, divatszóvá, mely köré intézményeket (tanszékeket, központokat, folyóiratokat és konferenciákat) lehet építeni. Ez az építkezés pedig sokak szerint csak akkor lehet sikeres, ha az újdonság, újszerűség kerül a középpontba, mely a múlt elfeledésével jár. Le Deuff kötete ezzel a múltat feledő folyamattal megy szembe – a *Digitális Bölcsészet* folyóirat szerkesztőjeként ezt magam is fontosnak tartom, így nem véletlenül esett erre a kötetre a választás.

A „pre-digitális bölcsészet” megnyilvánulásait Le Deuff a *Respublica litterariától* a kvantitatív jellegű kutatásokon, a kézi és automatikus (dokumentum)feldolgozáson

¹ Kokas Károly, „Digitális bölcsészet 2016: A bölcsészek és az informatikai megközelítés: régen és most,” in Nyerges Judit, Verók Attila, és Zvara Edina, szerk. *MONOKgraphia: Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára* (Budapest: Kossuth Kiadó, 2016), 405–412; Horváth Iván, „Digitális bölcsészet a virtuális nemzeti könyvtárban,” *Digitális Bölcsészet* 1. sz. (2018): 121–138, <https://doi.org/10.31400/dh-hun.2018.1.234>; Z. Karvalics László, „Libro de los Epitomes: Kutatói kommentárok egy lappangó kéziratok fellelésének híréhez,” *Könyvtári Figyelő* 65, 2. sz. (2019): 260–271.

² Susan Schreibman, Ray Siemens, and John Unsworth, eds., *A Companion to Digital Humanities* (Oxford: Blackwell, 2004), <http://digitalhumanities.org/companion/>.

át a térképek készítéséig mutatja be. Így joggal merülhet fel a kérdés, vajon ezek valóban mind a digitális bölcsészet mint diszciplína előzményei-e. Vagy inkább egyfajta megközelítésmódé, mely minden diszciplínának lehet sajátja, némelyiknek jobban, némelyiknek kevésbé?

A szerző feltehetőleg ez utóbbit kívánja megragadni, tehát a sajátos megközelítésmódra hoz különféle területekről példákat. Könyvének egyik hőse Gottfried Wilhelm Leibniz, aki egyszerre volt filozófus, matematikus és könyvtáros, s aki számára egyaránt volt fontos a tudáshoz való hozzáférés és a tudásrendszerezés. (9.) Azt hiszem, kevés olyan könyv van, ami ilyen melegszívűen és magasztosan közelít a könyvtáros szakmához, a kötetben a tudós könyvtárosok végig fontos szerepet kapnak.

Az első, *Republica litteraria*val foglalkozó fejezet felvonultatja azokat a jellemzőket, melyek Le Deuff szerint a digitális bölcsészet művelőire is érvényesek. Ilyen a tudóshálózat megléte, a virtuális közösségé, melynek tagjai tudást, forrásdokumentumokat osztanak meg egymással és közös nyelvük van. Leibniz levelét idézi, melyben a wolfenbütteli herceg támogatását kéri a könyvtár bővítéséhez. „Akármilyen gyönyörű is egy könyvtár, nem őrizhetjük anélkül, hogy ne gondoskodnánk bővítéséről.” (10.) Leibniz a tudományban való előrehaladás, naprakészség feltételeként szabja az újabb kiadványok beszerzését. E példával Le Deuff egyúttal a mai kutatók információhozáférési gondjaira is utal, az Open Access mozgalmat itt és a könyv más helyein is felhossa. De hogy köthető ez az inkább könyvtártörténeti adalék a digitális bölcsészethez? Le Deuff szerint a tudásszervezésnek azért fontos állomása Leibniz levele, mert a könyvtár növelésének célkitűzése valójában a tudás növelésére irányul, tehát a tudás külső forrásokkal való bővítésére. (11.)

Az írás és leírás, dokumentáció tudományával foglalkozik a második fejezet, melynek fő állítása, hogy az írás maga is kódolás és programozás, a digitalizálás pedig nem dematerializálás, hanem rematerializálás (16). Ezt Le Deuff azért hangsúlyozza, mert a számítógépes, kivált internetes médiumok esetében gyakorta elfeledkeznek arról, hogy az e médium közegébe került szöveg éppúgy kiadás, annak minden textológiai sajátosságával, mint a kéziratos vagy nyomtatott szöveg. E helyt röviden a megőrzés problematikája is előkerül, mely egyébként alig jelenik meg a kötetben: Le Deuff felhívja rá a figyelmet, hogy nemcsak kulturálisan évelhet el, válhat értelmezhetetlenné a forrás, hanem technikailag is. Megállapításai nem új keletűek, hiszen az elmúlt három évtized szövegdigitalizálási hullámai több ízben felszínre hozták ezt a kérdéskört, ám annak jó összefoglalását adja. A hazai szakirodalomban legátfogóbban talán Horváth Iván munkásságában találkozhatunk ezzel a problematikával. A fejezet ezután az írástudomány és a bibliológia 20. század elején-közepén megjelent új diszciplínáival foglalkozik, különösen Paul Otlet munkásságával.

A harmadik fejezet az előbbi témák folytatásaként a tudásszervezés formáival, a táblázatok, indexelés kérdéskörével foglalkozik. „Megközelítésünk szerint a digitális bölcsészet az indexszel kezdődött.” (23.) Ha a dokumentumokat kimerítően nem is tudjuk elolvasni, legalább tudjunk benne keresni és kutatni (30) – ez, a digitális bölcsészetre valóban jellemző elgondolás az indexek készítésében gyökerezik. Ezt a gondolatmenetet fűzi tovább a negyedik fejezet, mely az információvisszanyerés módozataival foglalkozik.

Az ötödik fejezet elkanyarodik a hipertext története felé, és Vannevar Bush híres cikkének előzményeit tárja az olvasók elé.³ Ramelli könyvkerekén túl (48) ilyen Herbert George Wells több, Le Deuff által részletesen ismertetett írása. Wells világelme (*world brain*), vagy világenciklopédia utópiáját az Egyetemes Dokumentációs Világkongresszuson (World Congress of Universal Documentation) mutatta be 1937-ben Párizsban. Le Deuff a decentralizáltan és mindenki számára hozzáférhető tudás gondolatát emeli ki. Wells elképzeléseit párhuzamba állítja a Világkongresszushoz sok szálon kapcsolódó Paul Otlet munkásságával és Emanuel Goldberg mikrofilmes készülékével (Microfilm Rapid Selector). Ez utóbbi volt az első olyan készülék, mely félautomatikus indexelést, rendszerezést tett lehetővé. (51–53.)

Míg Leibniz a digitális bölcsészet szellemiségét vetíti előre, s ekként bukkan fel a könyvben újra meg újra, addig Paul Otlet, a „proto-digitális bölcsész” már a diszciplína főbb ösvényeit kitaposóként jelenik meg. Az Otlet által felvetett bibliológia, valamint az információfeldolgozással, -kezeléssel és visszakereséssel kapcsolatos elképzelései Le Deuff számára nemcsak a könyvtártudomány, hanem a digitális bölcsészet gyökerét is jelentik. (Ez elvezet ahhoz a gyakorta könyvtáros és bölcsészeti oldalról is felmerülő, hol testvéries, hol a testvériséget megtagadó vitához, hogy a két tudomány azonos-e, rokon-e egymással. Ezt azonban nem célok vizsgálni.) Paul Otlet *Monothèque* nevű multimédiás dolgozóasztalát szellemiségében Le Deuff az internetéhez hasonlítja. (56–57.) Otlet olyan munkaállomás kialakításán dolgozott, mely egy helyre gyűjti a világ összes információját (alapvetően a nyomtatott forrásokra gondolva). Az információk közti eligazodást szolgálta például az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) is, melynek kialakításában Otletnek fontos szerepe volt. Hasznos összefoglaló táblázat található a kötet 58–59. oldalán, mely egybegyűjti az internet, illetve a hipertext történetének főbb állomásait 1910-től 1989-ig.

A hatodik fejezet a társadalomtudományok és a statisztika területére koncentrál, mely elsősorban a digitális bölcsész számítástudományi készségeit, illetve előképeit hivatott bemutatni. Ezért a digitális írástudó definíciójával indít, mely megfogalmazásában azt a személyt jelöli, aki „szakértelmét számolási és számítási módszerekkel képes kibővíteni” (65). A fejezet Émile Durkheim, Lucien Febvre (és az *Annales*), Emmanuel Le Roy Ladurie, François Furet (és a big data gondolata 1959-ből) munkásságát állítja a középpontba, de megjelenik például az adatvizualizáció, adatábrázolás első meghatározó alakja, Jacques Bertin is (76).

A hetedik fejezet az automatikus szövegfeldolgozás, a korpuszépítés, a konkordanciajegyzékek, illetve a kapcsolt adatok előzményeit foglalja össze. Szóba kerül Roberto Busa, a digitális bölcsészet mitizált ősforrása is. Itt többek közt azt a Tito Orlandival készült interjút idézi, mely nemrég magyar fordításban is napvilágot látott.⁴ Orlandi és mások vitatják Busa elsőbbségét az automatikus szövegfeldolgozás terén, s többek között Jean-Claude Gardin munkásságára irányítják helyette a figyelmet.

A következő, metaadatokkal foglalkozó fejezet egy másik érdekeny kérdéskörre reflektál: programozó, IT-szakember-e a digitális bölcsész? „[A] digitális bölcsészeknek nem kell feltétlenül számítógép specialistákká válniuk, inkább kódolókká és dekó-

³ Vannevar Bush, „As We May Think,” *The Atlantic Monthly* 176, 1. sz. (1945): 101–108.

⁴ Tito Orlandi és Julianne Nyhan, „hic Rhodus, hic salta! Tito Orlandi és Julianne Nyhan beszélgetése,” ford. Maczelka Csaba, *Helikon* 66, 1. sz. (2020): 5–15.

dolókká.” (93.) A továbbiakban ennek szellemében újabb izgalmas könyvtártörténeti adalékok következnek a katalogizálásról, az ETO-ról, a taxonómiákról és folkszonómiákról (vagy folkonómiákról), valamint szóba kerül a *web of data* és a gráfadatbázisok témaköre is.

A kilencedik fejezet a bibliometria és a tudománymetria területén tett kitérő, mely a könyvben hangsúlyos világtudás és tudományos közösségek tematika mentén kerül a képbe. Le Deuff ezúttal is hangsúlyozza a digitális bölcsészeti kutatások tudományköziségét, mint óriási pozitívumot.

A kötet tizedik fejezete a valós és virtuális világtérképek felé kanyarodik el, valamint a világtudás modern megjelenítői, Michel Foucault és Jorge Luis Borges felé. Borges ezúttal egy igen rövid novellájával kapcsolódik ide (Del rigor en la ciencia, „A tudomány rigorózusságáról”), mely egy meg nem nevezett (Le Deuff által tévesen, talán az enciklopédiás novella hatására kínainak titulált) birodalom térképészéről szól, s a tökéletes térkép létrehozásáról. Érdekes módon itt, és nem a társadalomtudományokat átfogó hatodik fejezetben kerül tárgyalásra a közösségi hálózatok kutatása, a szociometria és Lev Manovich Instagram-elemzése (118). A könyv összegzésében Le Deuff szintén a „könyvtáros” és „pre-digitális bölcsész” Leibnizre, valamint Foucault gondolataira támaszkodva érvel a tudományköziség mellett. A tudományágak és -területek szerinti gondolkodás időszak után a digitális bölcsészet lehetősége és egyben feladata a tudományágak és a tudás közötti kapcsolatok (linkek) újraalkotása. (124.)

Noha gyakorta lehet az az érzésünk, hogy Le Deuff valójában nem a digitális bölcsészt, hanem az információelmélet és -technológia, a számításelmélet iránt fogékony tudóst rajzolja meg, mint ilyen, a könyv nagyon inspiráló olvasmány. Példáiból kitűnik, hogy a szerző számára a digitális bölcsészet a világtudás összegyűjtésére, rendezésére és közreadására irányuló tudós tevékenység kortárs testet öltése, valamint egyensúlykeresés a kvalitatív és a kvantitatív vizsgálódások között. Könyve tulajdonképpen felszólítás mindannyiunknak arra, hogy keressük meg közvetlen tudományos környezetünkben is azokat az elődöket, előzményeket, amelyek hozzásegíthettek a ma digitális bölcsészetnek nevezett, ám igen sokszínű kutatási ág(ak) felismeréséhez, kérdésfelvetéséhez, eszköztárához.